

KISESSZÉ A VAJDASÁGI KÖLTÉSZETRŐL

T O L N A I O T T Ó

Éppen befejeztem a nyolcosztályos iskolát, amikor, elolvassa első próbálkozásaimat, Koncz István kezembe nyomta Ács Károly frissen megjelent, 46 és 52 között írt verseit tartalmazó kötetét, a *Kéz a kilincsent*. Különös, addig nem tapasztalt légszomjjal olvastam, szinte pneumatikusan tapadtam – nem a kötetre, hanem csupán arra az ötsoros versikére, ahol a könyv véletlenül kinyílt. Annyira más volt, annyira az volt, amit én is szerettem volna, ami felé a magam módján én is tapogattam öntudatlan, hogy akkor semmi mást nem olvastam el abból a különben fontos, korszakjelölő kötetből.

Tetű volt a versike címe. Pontosan az ellentéte volt annak, amit addig a versek nekem mutattak. És mégis az egész úrt, magát az őserdőt tudta kitárni előttem, éppen azt, amit gyerekkori kalandos könyveim. De még valami mást is. Igen, abban a kurta öt sorban volt még valami plusz, még arra is jutott hely, hogy ezt a par excellence antipoetikus (rút) motívumot esztétikumká, a szép szférájába emelje: a *jó betű* által a szó szoros értelmében versbe mentve a létében veszélyeztetett tetűt.

Emlékszem, gyerekkoromban egy alkalommal sokat üldögéltem egy rózsa előtt; barátaim azt hitték, a virágban gyönyörködöm, mint a kislányok. Közben én épp akkor fedeztem fel, hogy nemcsak zöld levéltetű létezik: annak a rózsaszínű rózsának ugyanis a tetvei rózsaszínűek voltak. Tehát nemcsak levéltetű, nemcsak kutyatetű stb. van, létezik rózsatetű is. Namármost Ács versikéjében – a *jó betű* által – mintha csak az a csoda játszódott volna le előttem, amit akkor ott, a rózsa előtt véltem látni, mármint hogy a rózsa éppen azt a tetvet varázsolja angyali halványrózsaszínűvé, ami, addig azt hitte, csak az ember vérével működhet, ami miatt különben engem is kopaszra nyírtak...

Aztán jó pár év is elmúlt anélkül, hogy újra elolvastam volna Ács 48-as datálású versikéjét, sőt hogy egyáltalán eszembe jutott volna – noha – paradox módon – hatását nem lenne nehéz kimutatni verseimen. Pal'o Bohuš 79-ben megjelent válogatott verseit olvasgatva, ahogy rálapoztam a *Tömlőcetetű* című vers-

re, az a gyerekkori élmény teljesen váratlanul megismétlődött. Már a címre pillantva összeszikkasztott a két vers. Lám, mondtam, az első vers olvasásának naiv állapotába zökkenve, lám, nemcsak kutyatetű, rózsatetű, hanem tömlöctetű is létezik.

„Tömlöctetű – ez meg miféle tetű!
Ez a mozgó molekula, ami ráadásul élő!”

Minden bizonnyal az egykori naivitás is belejátszott abba, hogy Bohuš verse végén ismét a tetű felmagasztulását láttam – noha itt, sajnos, már az ember alig tapasztalt elmarasztalása árán.

A két vers összeszikkasztása néhány lényeges dolgot világított meg számomra. Először pillantottam meg azt a specifikus terepnumot, amiről addig nem volt határozott elképzelésem, aminek legtöbbször még a létezésében is kételkedtem, de aminek immár semmi más nevet nem adhattam, mint: *vajdasági költészet*. A csoda tehát megismétlődött, noha már egyáltalán nem naiv formában: valakit ismét kopaszra nyírtak, ám már nem a tetvek miatt, hanem egy másik, *utálatból maró* lény miatt... A *Tömlöctetű*vel való találkozásom nem olyan régen történt, noha az élmény, a Bohuš-kötet, amiből a vers vététt, ugyanazokhoz az évekhez kötődik, amelyekben az Ács-vers született.

E kis bevezetőben tulajdonképpen csak Bohušról szándékoztam szólni; afféle kis *hommage*-ként képzeltem el. Ugyanis költészetünket illetően számomra Bohuš opusának felfedezése volt a legnagyobb élmény. Előtte a vajdasági költészet legnagyobb részét csak illendőségből olvastam. Bohuš munkássága, élete lényegében változtatta meg viszonyulásomat. Neki köszönve tudtam csak igazán megérteni, elhelyezni pl. Tamas és Flora költészetét is. A vele való találkozás előtt el sem vállaltam volna egy ilyen jellegű munkát, mint amilyen ennek az antológiának az elkészítése, nem, mivel, mondom, alapvető kételyeim voltak. A vajdasági költő mint olyan nem létezett számomra, igénytelenségében kevesebb volt, vagy pedig éppen többet akarásában vétette el a költőt. Bohuš volt az első, aki pontosan az volt: vajdasági költő – jugoszláv és európai szinten.

Bohuš 1921-ben született Petrőcön; orvosnak tanult Szegeden, majd Pótzsonyban. A Tájékoztató Iroda idején Csehszlovákiában börtönbe zárják. Ott fogant, teljességében a mai napig sem közölt verseskönyve, a *Triumfális kiűzetés*. A *Tömlöctetű* abból a kéziratból került a válogatott versek közé. A jugoszláv szellemi és művészeti életben 48 után beinduló folyamatok nemzedékem számára csodálatos légkört, egy a tenger kulisszája előtt csillogó laboratóriumot biztosítottak. Visszatekintve hasonlatosnak látom magunkat a légüres térben forogva kísérletező-játszó úrutasokhoz: fejjel lefelé lebegünk, ceruzánk is ott lebeg nem messze tőlünk – akárha magától írna... Ám ez a kísérlet, ez a já-

ték korántsem volt olyan ártatlan, mint amilyennek sokak szemében tűnt, tűnhet visszatekintve, ma is, Miljković és Aleš Kermauner esete egyértelműen bizonyítja ezt. Fontos, nagy tapasztalatról van szó: a szabadság határai kipróbáltattak: a vidéki kultúrák egyszer és mindenkorra megszabadulhattak a modern művészeteket illető komplexusuktól stb. stb. Minden bizonnyal majd csak egy új költői praxis által nivellálva, kamatoztatva tudjuk felismerni, felmérni ezeknek az eredményeknek a jelentőségét.

Noha Bohuš *Triumfális kiűzetését* már visszatérve, itthon, a modern jugoszláv vers eredményeit (Kocbek, Mihalić, tetűnket illetően Popa *Leltára* stb.) is kamatoztatva írja meg, mégis egy radikálisan új, specifikus látószöveget nyit. Kiderült, a szabadság (hogyan Miljkovićot parafrázáljam) ismét csak egy rab által tudott igazán énekelni...

Bohušt olvasva olykor úgy tűnik nekem, e korszak jugoszláv költészetének legfontosabb verseiről van szó, ott látom őt valahol Kocbek és Mihalić közvetlen közelében. Most nincs terünk költészetének taglalására, bár, mondom, ehhez lenne legnagyobb kedvem. Csupán egy jellegzetességét érinteném, azt, amit Hronec Bohuš negatív költői szenzibilitásának, poétikájának nevez. Ő, akinek börtönőrök írták bőrére sötét történeteiket, többé már nem tekinti költőnek magát, nem, még álmában sem. Nem énekel. Fél a zenétől.

„A zene bearanyozott idő.”

Ez a minimálisra, semmis pozícióra való visszavonulás, visszahúzódás

„szégyellném magam saját versem miatt

*A kamrában,
ott az én helyem,
a régi kaszák
és elrakott kapák között...*”

A költészet, a zene visszavonása a jugoszláv költészet egyik legegyszerűbb, legszürkébb, ám éppen ezért egyik legemberibb hangját eredményezi, paradox módon, mint ahogy Hronec szépen megfigyelte: a mollt. Tehát végső soron mégiscsak zenét, és nem ellenzenét. A költészet zeneiségének legradikálisabb programjában, Verlaine *L'art poétique*-jében olvashatjuk: „*Rien de plus cher que la chanson grise*”. Ebben a mollban hangzanak fel aztán Bohuš legjobb versei. Csak egyikből idéznék néhány sort:

„*Ami ma az éj partjaihoz közelít,
az nem a nap volt
a lepkét vadászó összeszorított tenyérben,
hanem zsillett.*”

Hogy ez a szép idézet Holan hangjára utal, annak csak örülök, hiszen Holan legkedvesebb költőim közé tartozik, örülök, hiszen éppen így tudjuk igazán megérteni a mibenlétét annak, amit Harpan a jugoszláviai szlovák költészet hármás hovatartozásának nevez. Igen, Harpan és Hronec kitűnő munkáira utalnám az érdeklődőket, az igazság az, ők fedezték fel nekem Bohuš. Noha azt is meg kell jegyeznem, a jugoszláv költészetben fontosabb jelenségnek tudom, mint ők. Ezek után, mondanom sem kell, ő áll a számomra mindinkább kirajzolódó vajdasági költészet középpontjában. És aztán körülötte azok, akik hozzá méltó komolysággal, alázattal gondolták át helyzetüket, azok, akik kísérleteikben megpróbálták végigmenni az úton, még akkor is, ha már előre sejt-hették, kísérletük után alig marad valami nyom a papiroson...

Ha egy pillanatra még folytatni próbálnám a fent elkezdett rovartani értekezést, akkor Bohuš *Akiket meggyűrzött az élet* (mert lényegében ugyanarról a rovarról van szó, szemben az *utálatból maró* emberrel) című antologikus versén keresztül válogatásunk legtávolabbi pontjához húznék egy átlót: Klátik verséhez, amelynek már a címe is képletes számunkra: *Ritual insekta i sam kraj uboda kružnice*. Problematikánk végső koncekvenciájáról van szó kétségtelenül, s örülök, hogy antológiászerkesztői munkám közben ezt a vonalat így sikerült kipreparálnom. Klátikban különben Judita Šalgo mellett egyik legtehetségesebb kísérleti költőnket látom.

Befejezésül még csak két versre utalnék, legrövidebben ugyanis így tudnám jelezni koncepciómát, módszeremet. „*A belső szilárdság és következetesség kimondásának ideje ez, / ideje a józan leheletnyi választásoknak*” – írja Florika Štefan. A művészetek tán sosem tapasztalt szélcsendje akárha éppen az antológiák készítésének ideje lenne. Valami kétségtelenül véget ért (a modern költészet útja befejeződött, a modern költészet, a költészet utazása elkezdődött), ismét hallani tudjuk az ellentétes hangokat, a leghalkabbakat is, ismét méltányolni tudjuk az ellentétes programokat, mind fontosabbaknak tudjuk az egyéni opusokat, megszenvedett költői sorsokat.

Kocbek mondja valahol: „*Tegnap még tudtuk, hogy mi a költészet, ma már nem tudjuk.*” Most úgy tűnik, ismét tudjuk, hogy a költészet az, ami mindig is volt, tudjuk a mindenkori költőiség állandóságát. Az utazás tehát most is csak a körül a nap körül folytatódik. És a radikális rákérdések, megkérdőjelezések (antológiánk verseinek nagy része a vers mibenlétét faggatja, egy új poétikát keres, azt kérdezi, mi a teendő, mi van most soron stb.), kísérletek után máris

visszakanyarodtunk oda, ahonnan válogatásunkkal valójában indultunk is, vissza Boško Petrović költészetének claudeli áhítatához, alapvető kérdéséhez:

„Gde smo mi to...”

(1985)

FALUSI UDVAR, olaj